

THE FUTURE IS MORE
500 JAAR UTOPIA

PERSDOSSIER

TENTOONSTELLING

OP ZOEK NAAR UTOPIA

M – MUSEUM LEUVEN

20.10.2016 – 17.01.2017

www.utopialeuven.be

Tentoonstelling *Op zoek naar Utopia*

M – Museum Leuven

20.10.2016 – 17.01.2017

500 JAAR UTOPIA IN LEUVEN

Leuven viert het 500-jarig jubileum van *Utopia*. Dit iconische werk van Thomas More werd in 1516 in de universiteitsstad gedrukt. Die verjaardag wordt gevierd met een stadsfestival met als vlaggenschip een bijzondere tentoonstelling in M – Museum Leuven. *Op zoek naar Utopia* is niet alleen de grootste tentoonstelling van 2016, er zijn ook heel wat werken die nooit eerder in Vlaanderen te zien waren. Er komen maar liefst 80 topstukken uit musea en privécollecties van over de hele wereld. Deze grote bruikleententoonstelling brengt *Utopia* echt thuis, terug naar de plek waar drukker Dirk Martens in december 1516 de eerste druk van de pers nam.

Curator Jan Van der Stock is niet aan zijn proefstuk toe. Hij zorgde met de tentoonstelling over Rogier Van der Weyden in 2009 al voor een onverhoopt succes. In *Op zoek naar Utopia* tonen schitterende werken van topkunstenaars als Quinten Metsys, Hans Holbein, Jan Gossaert en Albrecht Dürer de grenzeloze verbeelding van een ideale wereld in de 15de en 16de eeuw. **De tentoonstelling is gebouwd op drie stevige pijlers: het biedt een staalkaart van Vlaamse Meesters, toont werken die zelden of nooit samen te zien waren én bevat een grote diversiteit aan geëxposeerde objecten.**

DE TENTOONSTELLING IN M

Alle grote Vlaamse Meesters uit het einde van de 15de en de vroege 16de eeuw zijn vertegenwoordigd. Een fascinerend topstuk is het *Portret van een humanist* van Quinten Metsys uit het Städél Museum te Frankfurt. Dit werk wordt beschouwd als een van dé hoogtepunten in de Vlaamse portretkunst. Uit de persoonlijke collectie van koningin Elisabeth II komt het wereldberoemde *Portret van Erasmus*, eveneens door Metsys. Andere publiektrekkers zijn Joachim Patinir, Simon Bening, Simon Marmion, Herri met de Bles en Conrat Meit. Albrecht Dürer, die toen door Vlaanderen reisde, is vertegenwoordigd met een van zijn mooiste portretten, *een anonieme humanist*, uit de collectie van het prentenkabinet van de Staatliche Museen zu Berlin. Het sublieme *Portret van een jonge prinses met een armillarium* van Jan Gossaert uit de National Gallery in Londen krijgt een centrale plaats en is tevens het campagnebeeld van de tentoonstelling. Tenslotte verdienen ook de drie *Besloten Hofjes* uit Mechelen speciale aandacht. Ze werden naar aanleiding van de tentoonstelling geconserveerd en de bezoekers van *Op zoek naar Utopia* zijn de eersten die ze in hun volle, hernieuwde glorie te zien krijgen. Daarna verhuizen ze voor altijd naar het nieuwe stadsmuseum in Mechelen. Het is een primeur waar de organisatie trots op is, mede omdat de *Besloten Hofjes* op de Vlaamse Topstukkenlijst staan.

Maar niet alleen deze unieke schilderijen komen (terug) naar Leuven, ook de befaamde Leuvense wetenschappelijke instrumenten en de magistrale wandtapijten passen perfect in het thema van *Utopia*. Leuven was in de 16de eeuw immers wereldberoemd voor de vervaardiging van wetenschappelijke instrumenten. Beroemde geleerden als Gerard Mercator, Gemma Frisius,

Gualterus Arsenius en Adriaan Zeelst maakten allen deel uit van de zogenaamde 'Leuvense School'. De door hen vervaardigde armillaria, astrolabia en hemelglobes zijn pronkstukken uit een rijk Vlaams verleden. Ze tonen een artistiek, technisch en wetenschappelijk vakmanschap zonder weerga. Voor de eerste maal worden tien Leuvense instrumenten uit deze periode samengebracht voor een tentoonstelling. Meer nog: het is de eerste keer sinds hun ontstaan dat ze naar Vlaanderen terugkeren. *Op zoek naar Utopia* is tevens een uitgelezen kans om het befaamde Brusselse wandtapijt met *De Tuin der Lusten* naar Jheronimus Bosch te bewonderen, dat door het Escorial in Madrid in bruikleen wordt gegeven. Daarnaast komen nog verschillende uitzonderlijke wandtapijten na vijf eeuwen opnieuw naar hier.

Vier verhalen nemen de bezoeker in *Op zoek naar Utopia* mee naar het verleden en vandaag

Het fictieve eiland Utopia ligt 'nergens', ver achter de horizon. Alles is er perfect georganiseerd en iedereen is er gelukkig. Maar het eiland bestaat slechts in More's verbeelding. Het verlangen naar die ideale wereld daarentegen, is echt. Hoop zet mensen als een sterke motor in beweging, op belofte van geluk, maar ook met het risico op ontgoocheling en mislukking.

Dat is het verhaal van deze tentoonstelling. Het gaat over mensen die dromen van het Paradijs, die verleid worden door de horizon, die ernaar verlangen om het universum en de eeuwigheid te begrijpen en die vrezen voor de Hel. More's *Utopia* analyseert niet alleen in scherpe bewoordingen de toenmalige samenleving, verziekt door hebzucht en afgunst; het formuleert ook een 'utopisch' alternatief. Dat alternatief ligt 'achter de horizon'. Je zal er nooit voet aan wal zetten, maar het eiland spoort aan om op tocht te gaan.

'Utopia' is meer dan de titel van een boek; het werd een nieuw woord en een nieuw literair en artistiek genre. *Utopia* houdt het besef in, dat je kan streven naar een beter bestaan op deze aarde. Vijfhonderd jaar geleden was dat zo, en vandaag is dat niet anders.

Op zoek naar Utopia wordt opgedeeld in vier thema's: *Utopia* van Thomas More (1516) – Een gouden boekje uit Leuven verovert de wereld; Voorbij Utopia – Beelden van Paradijs en Hel; Achter de horizon – Verbeelding van het onbekende; Universum in de hand – Dromen van ruimte en tijd.

DEEL 1: *Utopia* van Thomas More. Een gouden boekje uit Leuven verovert de wereld

De tentoonstelling start met het boekje *Utopia*, een publicatie die het humanisme van de Nederlanden ademt. Er wordt ingezoomd op de intellectuele en culturele context waarbinnen deze tot stand kwam. Enkele latere uitgaven en vertalingen maken symbolisch duidelijk dat de ideeën van More snel hun weg vonden naar een breed en internationaal publiek. In dit eerste thematische gedeelte van de tentoonstelling in M – Museum Leuven voel je de energie uit deze periode. De wens naar vernieuwing, de zoektocht naar het onbekende, de hang naar idealen en droombeelden: ze leveren een ronduit schitterende selectie werken op.

Het was op de hoek van de huidige Naamsestraat en Standockstraat in Leuven dat de drukker Dirk Martens in 1516 het eerste exemplaar van *Utopia* van de pers nam. '*Een gouden boekje, niet minder heilzaam dan grappig, over de ideale republiek en over het nieuwe eiland Utopia*', zo luidde de titel.

Thomas More schreef het uit ergernis omdat in Engeland corruptie en wanbeleid welig tierden. Zijn antwoord was *Utopia*: een denkbeeldig eiland waar geluk en rechtvaardigheid hoogtij vierden, een maakbare maatschappij. *Utopia* was een mijlpaal, een nieuw tijdperk voor het Europese denken. Een goede vriend van More, Desiderius Erasmus, was nog zo een vernieuwer. Erasmus was de auteur van *Lof der Zotheid* - eveneens een toonaangevend werk uit de 16de eeuw, geschreven in het huis van en opgedragen aan More.

De totstandkoming van *Utopia* is eveneens het verhaal van een hechte vriendschap. De hoofdrolspelers zijn hier nadrukkelijk aanwezig: Thomas More zelf en zijn familie, Erasmus en de Antwerpse stadsgriffier Pieter Gillis. Uit hun correspondentie blijkt ten overvloede dat het drie goede vrienden waren en bovendien drie bijzonder scherpzinnige geesten. Daarnaast krijgt in deze zaal ook het vroegste Leuvense stadsportret een ereplaats. Daarop profileert de stad zich duidelijk als een cultureel en intellectueel centrum.

BIOGRAFIE THOMAS MORE

7 februari 1478. In het hartje van Londen ziet Thomas More het levenslicht. In zijn jeugd dient hij John Morton, Aartsbisschop van Canterbury en Lord Chancellor. Het is Morton die hem naar de Universiteit van Oxford stuurt om er te studeren. Tijdens zijn opleiding in Oxford roept zijn vader hem terug naar Londen om er advocaat te worden. Zo treedt More toe tot de kringen van de Engelse humanisten. In Londen ontmoet hij Erasmus. Tussen More en Erasmus ontstaat er een vriendschap voor het leven. In 1504 begint More zijn parlementaire loopbaan als lid van het Engelse Lagerhuis. In 1516 publiceert hij zijn *Utopia*. Dertien jaar later wordt hij benoemd tot Lord Chancellor, de belangrijkste vertrouweling van koning Hendrik VIII. Wanneer de koning zich uitroept tot hoofd van de Engelse Kerk, neemt More ontslag. Hij weigert trouw te zweren aan de Successiewet, die de kinderen van Hendrik VIII en zijn tweede vrouw Anna Boleyn als erfgenamen uitroept. De koning laat More opsluiten in de Londense Tower en op 6 juli 1535 wordt hij onthoofd. 400 jaar na zijn executie verklaart de Rooms-Katholieke Kerk hem heilig. Pas in 1980 volgt zijn eerherstel binnen de Anglicaanse Kerk.

DEEL 2: Voorbij *Utopia*. Beelden van Paradijs en Hel.

In het tweede gedeelte van de tentoonstelling worden utopie en zijn duistere tegenhanger, de dystopie, met elkaar geconfronteerd. Kunstwerken met de verbeelding van de Liefdestuin vinden hun religieuze tegenhanger in voorstellingen van de Hof van Eden. Het weidse landschap en de herkenbare menselijke figuren geven aan het Paradijs de vorm van een concrete locatie. Datzelfde Paradijs wordt aan het begin van de 16de eeuw door Mechelse kloosterzusters nagebouwd in mystieke en geheimzinnige *Besloten Hofjes*. Dichter bij de fysieke voorstelling van het utopische ideaal van het Aards Paradijs kan de verbeelding niet komen.

Het Paradijs maakt vervolgens plaats voor een huiveringwekkend oord waar misdaad, chaos en ongelijkheid zegevieren. De notie van de ideale plaats wordt omgedraaid en vervangen door een

politiek en sociaal schrikbeeld. Het is een negatieve omkering van alles wat wenselijk is. De brandende Hel en de Apocalyps zijn voorstellingen van totale ontmenselijking en de doodsangst voor het kwade. Vreselijke folteringen die de zondaars in de Hel moeten ondergaan, waarschuwen de toeschouwer voor verwerpelijk gedrag dat eigen is aan de anti-utopie. Kunstenaars geven op die manier vorm aan hun koortsachtige verbeelding die gekleurd wordt door contemporaine politieke, religieuze en sociale onzekerheden. De kunstwerken nemen goddelijke vergelding, eeuwige verdoemenis en andere angstbeelden als uitgangspunt. Zo verwijzen ze niet alleen naar de zondige menselijke natuur, maar ook naar toenmalige maatschappelijke problemen.

DE BESLOTEN HOFJES VAN MECHELEN

Dikwijls is kunst bedoeld om de toeschouwer dichterbij het paradijselijke en utopische ideaal te brengen. Dat geldt in het bijzonder voor deze *Besloten Hofjes*. Ze werden in de 16de eeuw gemaakt door de Mechelse Gasthuiszusters-Augustinessen en zijn sinds 2011 officieel Vlaamse Topstukken. De retabels zien eruit als kastjes en maakten deel uit van het kloosterleven. Het centrale deel van het retabel bevat houten beeldhouwwerken, tal van relieken uit heilige plaatsen en souvenirs van pelgrimstochten. Bloemen en vruchten uit textiel, papier en glas suggereren een tuinomgeving. Als toeschouwer word je buitengesloten door een hek. Toch kun je, in gedachten, langs een poortje de tuin binnentreden. De relieken nemen je mee op een denkbeeldige pelgrimstocht. De tastbare, materiële objecten in de tuin staan symbool voor het spirituele streefdoel. Zo kan de toeschouwer proberen om door bezinning over de *Besloten Hofjes* virtueel door te dringen tot het verloren Paradijs.

Deze drie Hofjes werden speciaal voor de tentoonstelling geconserveerd door een team van acht deskundigen met de steun van het Topstukkenfonds van de Vlaamse Overheid, het Fonds Baillet Latour van de Koning Boudewijnstichting, de Vrienden van het Hof van Busleyden, Mechelen en de crowdfunding 'Red de Besloten Hofjes'.

DEEL 3: Achter de horizon. Verbeelding van het onbekende.

Je moest in de middeleeuwen geen verre reis ondernemen om op de grenzen van de wereld te stoten en ook ten tijde van Thomas More waren grote delen van de aarde nog steeds onbekend. Dit is het *Terra Incognita*, het 'ongekende land' of de verleidelijke en mysterieuze wereld 'achter de horizon'. De verbeelding van het onbekende voedt het verlangen om ernaar op zoek te gaan. In het midden van de 16de eeuw zijn de contouren van de continenten en de wereldzeeën al veel nauwkeuriger gekend. De binnenlanden worden op de kaarten echter nog steeds opgevuld met utopische en spectaculaire verbeelding.

Utopia was het startsein voor vernieuwing en de ontdekkingsreizen naar de utopische wereld achter de horizon. Kunstenaars werden gevoed door nieuwsgierigheid en hun creativiteit werd als nooit tevoren geprikkeld. In dit deel van de tentoonstelling treden de bezoekers in hun voetsporen en maken ze kennis met hun ongebreidelde verbeeldingskracht. *Achter de horizon* is een luisterrijke

verzameling van mythische eenhoorns, exotische dieren en kostbare kleurstoffen die naar onze contreien komen. We ontmoeten monsters en bizarre wildemannen uit verre oorden. De wereld achter de horizon wordt minder onbekend als de Franse kaartenmaker Pierre Desceliers zijn fameuze *Mappa Mundi* op perkament uittekent voor de Franse koning. Ook verre onbekende gebieden als Amerika, Azië en Afrika zijn een enorme inspiratiebron. Verhalen en fantasie voeden de utopische verbeelding en zorgen voor kunsthistorische hoogtepunten. De ontdekking van de wereld raakte in een stroomversnelling.

DEEL 4: Universum in de hand

De kosmos

Het vierde en laatste gedeelte van *Op zoek naar Utopia* is een subliem slotakkoord. Het verlangen naar de utopische samenleving krijgt een nieuwe dimensie in de kunst. De mensen willen het universum en de eeuwigheid begrijpen en meten. *Utopia* staat synoniem met zoeken naar de grenzen van het universum. Uiteraard gaf de wetenschap hier een stevige impuls aan. Op de tentoonstelling maak je kennis met originele Leuvense wetenschappelijke meetinstrumenten uit de 16de eeuw. Leuven was op dat moment toonaangevend in de vervaardiging van armillaria, astrolabia en hemelglobes. Gerard Mercator, Gemma Frisius, Gualterus Arsenius en Adrian Zeelst maakten van deze instrumenten verbazingwekkende kunstwerkjes. Ze wisten immers voor het eerst een perfect evenwicht te bereiken tussen nieuw kosmografisch onderzoek, wetenschappelijke nauwkeurigheid, astronomische informatie en elegantie in de uitvoering. *Op zoek naar Utopia* is erin geslaagd om maar liefst vijf van de zeven nog bestaande armillaria samen te brengen.

Orde en chaos

De kunstenaars doen beroep op hun fantasie om abstracte concepten als 'tijd', 'chaos' en het 'universum' in beeld te brengen. Zo is het schilderij met de voorstelling van *Chaos* een unieke poging in de Europese beeldende kunst om het 'niets' te verbeelden waaruit ruimte en tijd zijn voortgekomen. Oermaterie, chaos en tijd, die per definitie onvoorstelbaar zijn, worden hier in een sublieme compositie samengebracht. Het werk getuigt van de enorme verbeeldingskracht van de Spaanse kunstenaar Meester Bartolomé, die zich sterk liet beïnvloeden door de Vlaamse Primitieven.

Het enorme wandtapijt uit Toledo beeldt de bewegingen van het universum uit, vóór de astronomische ontdekkingen van de 16de eeuw. De kunstenaar ordende verscheidene allegorische, mythologische en religieuze figuren rond een reusachtig astrolabium. De orde in het universum wordt voorgesteld als een daad van God die alles in beweging zet.

De tijd

Vijfhonderd jaar geleden werd het ritme van de tijd bepaald door het verloop van het liturgische jaar, de heiligendagen, de religieuze feesten en de kerkelijke officies. De tijd werd bijgehouden volgens de eeuwige cyclus van de seizoenen en het verloop van de maanden. Vanaf de late middeleeuwen werd de tijd ook op andere manieren gemeten. Door te kijken naar de zon, de maan en de sterren, konden de uren van de dag en de nacht precies bepaald worden. Om te berekenen hoe de (schijn)bewegingen aan de hemel verlopen, werden ingenieuze en elegante mechanische uurwerken gemaakt. De evolutie van de concepten 'tijd' en 'eeuwigheid' wordt metaforisch en visueel wellicht

het best weergegeven door de dominicaan Henricus Suso, in zijn traktaat *Horologium Sapientiae* ('Uurwerk van de wijsheid').

PUBLICATIES

De wereld van Thomas More en zijn *Utopia* is bijzonder rijk en intrigerend. Speciaal voor *Op zoek naar Utopia* zijn er twee uitgaven verschenen die op een toegankelijke manier meer achtergrond geven bij de tentoonstelling. Hieronder lees je meer over de catalogus en het themanummer van Openbaar Kunstbezit Vlaanderen.

OP ZOEK NAAR UTOPIA: EEN FRAAI UITGEVOERDE CATALOGUS

Met een uitgebreide toelichting bij de kunstwerken, de kunstenaars en het tijdperk van *Utopia*. Onmisbaar voor wie de meesters uit deze periode beter wil leren kennen. De catalogus verschijnt in het Nederlands bij Davidsfonds Uitgeverij. De Engelse editie wordt uitgegeven door Amsterdam University Press.

De prijs in de boekhandel bedraagt € 59,99, maar in de shop van M – Museum Leuven kan je het boek aankopen voor slechts € 54,95. Verkrijgbaar in het Nederlands en Engels.

EEN SPECIALE UITGAVE VAN OPENBAAR KUNSTBEZIT VLAANDEREN

Ter gelegenheid van *Op zoek naar Utopia* geeft OKV (Openbaar Kunstbezit Vlaanderen) een themanummer uit rond de tentoonstelling. Deze editie neemt je mee langs verschillende topstukken uit de tentoonstelling en laat je nog meer in de diepte kennismaken met het verhaal van Thomas More en de ideale wereld.

Verkrijgbaar in het Nederlands, Engels en Frans voor € 7 aan de balie van M – Museum Leuven.

LIJST MET BRUIKLEENGEVERS

Een volledige lijst van de bruikleengevers is te vinden op <https://utopia.prezly.com>

LIJST MET WERKEN

Een volledige lijst met de bruiklenen is te vinden op <https://utopia.prezly.com>

Leuven beleeft Thomas More: een stadsfestival

24.09.2016 – 17.01.2017

Utopia, Thomas More, de Vlaamse Meesters en zeker ook Leuven, zijn de protagonisten van het stadsfestival *500 jaar Utopia*. Tentoonstellingen, actuele kunst, theater, muziek, dans, film, literatuur, performances, lezingen en stadsverkenning: *500 jaar Utopia* verkent alle creatieve mogelijkheden en brengt zijn adagium THE FUTURE IS MORE hiermee actief in de praktijk.

UTOPIA COMBITICKET

Beleef meer More en boek een voordelig Utopia Combiticket van € 16 voor de tentoonstellingen in M - Museum Leuven en in de Universiteitsbibliotheek.

Inbegrepen in het Utopia Combiticket zijn de volgende tentoonstellingen:

- *Op zoek naar Utopia* in M – Museum Leuven
- *Yto Barrada* in M – Museum Leuven
- *EUtopia* in M – Museum Leuven
- *Utopia & More* in de Universiteitsbibliotheek

Utopia & More – Thomas More, de Nederlanden en de utopische traditie

20.10.2016 – 17.01.2017

Universiteitsbibliotheek KU Leuven

Yto Barrada

30.09.2016 – 17.01.2017

M - Museum Leuven

Tracing the Future

30.09.2016 – 20.11.2016

Universiteitsbibliotheek KU Leuven, Kapel van KADOC, Stadspark Leuven, Anatomisch Theater

EUtopia – Mogelijkheid van een eiland

20.10.2016 – 17.01.2017

M - Museum Leuven

Alle informatie over *500 jaar Utopia* is terug te vinden op de website www.utopialeuven.be

Praktische informatie

OPENINGSUREN

De tentoonstelling *Op zoek naar Utopia* is elke dag open van 11 tot 18 uur. Het museum is gesloten op woensdag, op 25 december en op 1 januari. Op donderdag is het museum geopend tot 22 uur.

ONTHAAL

M – Museum Leuven
Leopold Vanderkelenstraat 28
3000 Leuven

TICKETPRIJZEN

Op zoek naar Utopia	Onthaal	Online*
Individuele bezoekers	€ 12	€ 11
Kortingstarieven	€ 10	€ 9
13 – 25 jaar	€ 5	€ 3
0 - 12 jaar / ICOM / IKT/ begeleiders andersvaliden/ cultuurkaarthouders KU Leuven / M-cenas/ M-bassadeurs	Gratis	Gratis

De audiogids is inbegrepen in de ticketprijs.

*Exclusief € 1,50 administratiekosten per online bestelling

Utopia combiticket

Op zoek naar Utopia in M – Museum Leuven*

Utopia & More in de Universiteitsbibliotheek Leuven**

Yto Barrada in M – Museum Leuven

EUtopia in M – Museum Leuven

€ 16

De audiogids is inbegrepen in de ticketprijs.

*Exclusief € 1,50 administratiekosten per online bestelling

**Toegang tot de toren van de Universiteitsbibliotheek, de vaste collectie en de schatkamer van Sint-Pieter van M zijn eveneens inbegrepen

Online: www.utopialeuven.be/tickets

COLOFON EN PARTNERS

Op zoek naar Utopia is een tentoonstelling van KU[N]ST Leuven, het samenwerkingsverband van de stad Leuven en de KU Leuven, Illuminare – Studiecentrum voor Middeleeuwse Kunst en M – Museum Leuven. De tentoonstelling kadert binnen het stadsfestival *500 jaar Utopia*.

CURATOREN

Jan Van der Stock, Annelies Vogels

SCENOGRAFIE

FELT architecture & design

STUURGROEP

Peter Carpreau, Lien De Keukelaere, Aldwin Dekkers, Luc Delrue, Isabel Lowyck, Jan Van der Stock, Hanna van Zutphen, H el ene Verreyke, Annelies Vogels, Eva Wittocx

ALGEMENE COÖRDINATIE

Lien De Keukelaere

PERSCONTACTEN

Veerle Ausloos

Persverantwoordelijke M – Museum Leuven

+32 (0)16 27 29 38

+32 (0)499 67 76 11

veerle.ausloos@leuven.be

Hanna van Zutphen

Persverantwoordelijke KU[N]ST Leuven

+32 (0)468 32 78 60

hanna.vanzutphen@kunstleuven.be

PERSFOTO'S

Via deze link <https://utopia.prezly.com> kan u terecht op onze *pressroom* waar u een selectie aan afbeeldingen kan terugvinden. Op aanvraag kunnen ook andere afbeeldingen ter beschikking gesteld worden.

